

ارزیابی تولیدات علمی متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران بر

مبنای مقاله‌های بین‌المللی موجود در پایگاه استنادی

Web of Science

(۱۹۷۱- پایان ۲۰۰۸)

• دکتر علیرضا نوروزی^۱

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی

چکیده

یکی از مهم‌ترین عوامل پیشرفت یک رشته علمی، توان پژوهشی و کیفیت مقاله‌های چاپ شده آن رشته در سطح ملی و بین‌المللی است که توانایی رقابت علمی آن رشته را نشان می‌دهد. در این راستا انتشار مقاله در مجله‌های معتبر بین‌المللی که اغلب به زبان انگلیسی هستند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هدف از این نوشته بررسی وضعیت کمی مقاله‌های منتشر شده به زبان انگلیسی توسط متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران در سطح بین‌المللی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که وضعیت کمی مقاله‌های منتشر شده توسط متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران در سطح بین‌المللی پایین است و توجه بیشتری را می‌طلبد. با وجود این، مقایسه تعداد تولیدات علمی کتابداران ایرانی نسبت به دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که تعداد مقاله‌های منتشر شده بعد از انقلاب رشد خوبی داشته است.

کلیدواژه‌ها: کتابداری و اطلاع‌رسانی، ایران، علم‌سنجی، کتاب‌سنجی، تولید علم، مقاله علمی

مقدمه

دسترسی به نتایج و تجربه‌های سایر پژوهشگران از طریق مجله‌های علمی است تا به این وسیله از هدر رفتن زمان، امکانات و از انجام کارهای پژوهشی تکراری جلوگیری شود. پیشرفت علمی رمز توسعه و پیشرفت همه‌جانبه هر ملتی است و پژوهشگران مسؤولیتی اساسی در فرایند توسعه بر عهده دارند (صالحی و نوروزی، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۰).

هر رشته علمی برای گسترش و شناساندن خود به جامعه، نیازمند داشتن پشتوانه انتشاراتی در سطح ملی و بین‌المللی به زبان‌های مختلف است. در این راستا پژوهشگران و اساتید هر رشته با انتشار آثار علمی در قالب کتاب، مقاله مجله، مقاله همایش یا سمینار به زبان‌های مختلف به تقویت آن رشته می‌پردازند. برای نمونه، رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نخست

نگارش مقاله علمی پژوهشی یکی از مهم‌ترین مهارت‌هایی است که هر پژوهشگری باید با آن آشنا باشد. آگاه ساختن سایر پژوهشگران از نتایج پژوهش‌های انجام شده، بالا بردن سطح دانش علاقه‌مندان، آشنا نمودن آن‌ها با پیشرفت‌های علمی در یک حوزه خاص، جمع‌بندی نتایج و انتشار آن در قالب مقاله علمی پژوهشی از اهداف اصلی پژوهشگران است. مجله‌های علمی یکی از منابع مهم برای چاپ و نشر اطلاعات علمی و فنی هستند که پژوهشگران نتایج پژوهش‌های خود را از طریق آن‌ها به چاپ می‌رسانند و یافته‌ها و اندیشه‌های خود را اشاعه می‌دهند. یکی از راه‌های تقویت بنیه علمی هر کشوری در حوزه‌های علمی مختلف،

هر رشته علمی برای
گسترش و شناساندن
خود به جامعه، نیازمند
داشتن پشتوانه
انتشاراتی در سطح ملی
و بین‌المللی به زبان‌های
مختلف است

برای ارزیابی و سنجش
میزان انتشارات و
تولیدات علمی یک کشور
یا یک رشته خاص
از روش‌های آماری
و کمی «کتابسنجی»
استفاده می‌شود. در
واقع، ارزیابی و سنجش
متون علمی یک حوزه
علمی بدون استفاده
از شاخص‌های کمی
کتابسنجی غیرممکن
است

آن حوزه علمی در سطح ملی یا برای مقایسه حوزه‌های علمی مختلف در سطح بین‌المللی به کار گرفته می‌شود. این شاخص کمی نشان‌دهنده فراوانی تعداد پژوهش‌ها و مقاله‌های نوشته شده توسط متخصصان یک حوزه علمی است که در طول یک دوره زمانی مشخص انجام شده است.

روش‌شناسی و جامعه آماری

این پژوهش از نوع توصیفی است و برای گردآوری داده‌ها از روش کتابسنجی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل مقاله‌های منتشر شده توسط متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی است که با نام ایران و با درج آدرس دانشگاه‌ها و سازمان‌های ایرانی در فاصله بین سال‌های ۱۹۷۱ تا ژانویه ۲۰۰۹ میلادی در نمایه استنادی Web of Science تهیه شده توسط «مؤسسه تامسون علمی»^۴ موسوم به «مؤسسه اطلاعات علمی»^۵ نمایه شده‌اند.

با توجه به اهمیت بین‌المللی نمایه‌های استنادی به‌طور معمول برای ارزیابی کمی میزان انتشارات یک حوزه علمی یا یک کشور خاص از این پایگاه‌های اطلاعاتی استفاده می‌شود. البته باید توجه داشت که این پایگاه‌های اطلاعاتی به زبان انگلیسی هستند و اغلب فقط آثار انگلیسی زبان را تحت پوشش قرار می‌دهند. همچنین قابل ذکر است که پژوهشگران انگلیسی زبان به‌ندرت به مجله‌های غیرانگلیسی زبان استناد می‌کنند و مجله‌های غیرانگلیسی زبان فقط به‌وسیله پژوهشگران ملی که به زبان مجله آشنا هستند مورد استناد قرار می‌گیرند. نگاهی به پایگاه‌های اطلاعاتی

در آمریکا شکل گرفت، متخصصان کتابداری در دانشگاه‌های آمریکا با انتشار مجله‌های علمی مختلف به گسترش این علم در آمریکا و در سطح بین‌المللی کمک کردند که در نهایت جامعه آمریکا نیز این رشته را پذیرفت. یکی از کارهای جالبی که «ملویل دیویی» پدر کتابداری آمریکا انجام داد، انتشار «مجله کتابداری»^۶ بود که خود وی نخستین ویراستار آن بود. امروزه اکثر مجله‌های علمی معتبر در این رشته یا در آمریکا منتشر می‌شوند و یا سردبیر و اعضای هیئت تحریریه آمریکایی دارند.

انتشار مقاله‌ها و مجله‌های علمی به‌خودی خود دارای ارزش نیست، بلکه استفاده از نتایج پژوهش‌های منتشر شده در این مجله‌ها و ارزیابی و رتبه‌بندی کشورها بر اساس مشارکت علمی آن‌ها در سطح ملی و بین‌المللی این فرایند را حائز اهمیت می‌سازد. برای ارزیابی و سنجش میزان انتشارات و تولیدات علمی یک کشور یا یک رشته خاص از روش‌های آماری و کمی «کتابسنجی»^۷ استفاده می‌شود. در واقع، ارزیابی و سنجش متون علمی یک حوزه علمی بدون استفاده از شاخص‌های کمی کتابسنجی غیرممکن است. به‌طور معمول، برای شناسایی پژوهشگران کلیدی و فعال، آثار علمی پُر استناد و پُر استفاده شده، مجله‌های هسته و اصلی یک رشته، مقایسه میزان تولید علمی کشورها و دانشگاه‌ها از روش‌های کتابسنجی و تحلیل استنادی استفاده می‌شود (عصاره، ۱۳۷۶، ص. ۶۹).

تعداد مقاله‌های نوشته شده توسط متخصصان یک حوزه علمی شاخصی کمی است که برای ارزیابی، مقایسه و رتبه‌بندی

انگلیسی زبان غیر از آثار انگلیسی، آثار علمی دیگر را مطالعه نمی‌کنند و بی‌خبر از آثار نوشته شده به سایر زبان‌ها هستند. در حالی که کشورهای ایران در حال توسعه آثار انگلیسی زبان و غیرانگلیسی زبان را مورد توجه قرار می‌دهند. دورن^{۱۳} (۲۰۰۲، ص. ۶۶۷) با بررسی آثار علمی در حوزه ژئومورفولوژی^{۱۴} (شاخه‌ای از زمین‌شناسی) بر این باور است که تعصب بیش از حد نسبت به مقاله‌های پُراستناد انگلیسی زبان موجب تعصب و پیشداوری در انتخاب حوزه‌های جغرافیایی مختلف برای مطالعه و پژوهش می‌شود که در نتیجه موجب تعصب در نظریه‌های جغرافیایی می‌شود.

اگرچه نمایه‌های استنادی فقط مجله‌های انگلیسی زبان را در بر می‌گیرند و مورد انتقادهای بسیار قرار گرفته‌اند؛ با این وجود، در سطح بین‌المللی و ملی در ارزیابی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی مورد استفاده قرار می‌گیرند. لذا نمی‌توان با برخی توجیه‌های خاص مانع از انجام پژوهش‌های کمی آثار انگلیسی زبان مبتنی بر روش‌های کتابسنجی و با استفاده از نمایه‌های استنادی شد.

وضعیت مقاله‌های انگلیسی بین‌المللی کتابداری نگاهی به مقاله‌های منتشر شده توسط متخصصان کتابداری ایران در نمایه استنادی Web of Science وضعیت کتابداری

خارجی نشان می‌دهد که مجله‌های پارسی‌زبان به‌ندرت در آن‌ها نمایه‌سازی می‌شود. بنابراین، لازم است که متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران مقاله‌های علمی خود را ترجیحاً به زبان انگلیسی بنویسند. البته این بدان معنا نیست که کتابداران اصلاً به زبان پارسی ننویسند.

اگرچه گارفیلد^۶ (۱۹۷۶، ص. ۱۹۰) بر این باور است که زبان انگلیسی مهم‌ترین زبان در ارتباطات علمی است و «زبان بین‌المللی علم»^۷ محسوب می‌شود و با همین پیش‌فرض نمایه‌های استنادی بیش‌تر مجله‌های انگلیسی زبان را نمایه‌سازی می‌کنند، اما برخی از صاحب‌نظران به نقد آن پرداخته‌اند. می^۸ (۱۹۹۷، ص. ۷۹۵) به نقد تعصب^۹ زبانی «نمایه استنادی علوم»^{۱۰} پرداخته و بر این باور است که این پایگاه اطلاعاتی سایر زبان‌های مهم دنیا را مورد توجه قرار نمی‌دهد. تعصب زبانی این پایگاه اطلاعاتی ممکن است آثار علمی کشورهای غیرانگلیسی زبان مانند فرانسه و آلمان که فاقد مجله‌های انگلیسی زبان هستند را بی‌اهمیت جلوه دهد (ون لیووان^{۱۱} و دیگران، ۲۰۰۱، ص. ۳۴۴). ون لیووان و دیگران (۲۰۰۱، ص. ۳۳۷) همچنین بر این باورند که تعصب زبانی نقش مهمی را در مقایسه و ارزیابی نظام‌های ملی علوم کشورهای مختلف بازی می‌کند.

باریو^{۱۲} (۱۹۹۶، ص. ۱۰) اعتقاد دارد که پژوهشگران

ون لیووان و دیگران بر این باورند که تعصب زبانی نقش مهمی را در مقایسه و ارزیابی نظام‌های ملی علوم کشورهای مختلف بازی می‌کند

ایران نشان می‌دهد که تعداد کل مقاله‌های انگلیسی زبان منتشر شده توسط جامعه کتابداری ایران از پیش از انقلاب اسلامی از سال ۱۹۷۱ میلادی تاکنون در پایگاه اطلاعاتی پیش‌گفته ۹۳ مقاله است.

بررسی تعداد کل اعضای هیات علمی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی گروه‌های کتابداری، ۶ دانشگاه ملی معتبر یعنی تهران، شیراز، اهواز، مشهد، تبریز و اصفهان نشان می‌دهد که هر دانشگاه به‌طور متوسط بین ۴ تا ۸ عضو هیات علمی دارد. حال اگر تعداد دانشگاه‌های پیش‌گفته یعنی ۶ در عدد ۵ یعنی میانگین تعداد اعضای هیات علمی هر گروه ضرب شود عدد ۳۰ به‌دست می‌آید. یعنی این ۶ دانشگاه حداقل ۳۰ عضو هیات علمی دارند. از سوی دیگر، اگر تعداد کل دانشجویان فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی ارشد ۴ دانشگاه نخست (تهران، شیراز، مشهد، و اهواز) برابر ۲۰۰ در نظر گرفته شود، یعنی هر دانشگاه ۵۰ دانشجو در طول تاریخ خود؛ مجموع اعضای هیات علمی و دانشجویان کارشناسی ارشد برابر ۲۳۰ خواهد شد.

حال اگر تعداد مقاله‌های بین‌المللی در پایگاه نمایه‌های استنادی ۹۳ تقسیم بر ۲۳۰ شود عدد ۰/۴۰ به دست می‌آید که سرانه انتشار مقاله‌های متخصصان کتابداری ایران در خلال ۴۰ سال گذشته در پایگاه نمایه‌های استنادی است. یعنی در طی ۴۰ سال گذشته به‌طور میانگین هر نفر حتی یک مقاله هم در «مجله‌های معتبر بین‌المللی» به چاپ نرسانده است.

باید خاطر نشان کرد که میزان انتشارات یک دانشگاه یا یک کشور در رتبه‌بندی علمی آن دانشگاه یا کشور در سطح جهان تأثیر اساسی دارد. یکی از دلایلی که دانشگاه‌های ایران نتوانسته‌اند در میان ۵۰۰ دانشگاه برتر جهان جایگاهی داشته باشند، پایین بودن سطح تولید علمی دانشگاه‌های ایرانی است. در نظام رتبه‌بندی دانشگاه‌ها که از سال ۲۰۰۳ توسط دانشگاه شانگهای جیاو تانگ^{۱۵} انجام می‌شود نیز این شاخص ۲۰ امتیاز به خود اختصاص داده است و شاخص دیگری یعنی قرار گرفتن آثار پژوهشگران یک دانشگاه در بین آثار پُراستناد نیز ۲۰ امتیاز به خود اختصاص داده است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که میزان انتشارات و کیفیت انتشارات ۴۰ درصد امتیازها را به خود اختصاص داده‌اند.

جداول ۱، ۲ و ۳ مقاله‌های منتشر شده در نمایه‌های استنادی را به تفکیک سال انتشار، جنسیت نویسندگان و وضعیت مشارکت و «همکاری علمی»^{۱۶} نمایش می‌دهند.

جدول ۱ نشان می‌دهد که از مجموع ۹۳ مقاله منتشر شده، ۱۷ مقاله پیش از انقلاب یا در اوایل انقلاب توسط اساتید خارجی ارائه شده است. در فاصله بین سال‌های ۱۹۸۲ تا ۱۹۸۸ هیچ مقاله‌ای در مجله‌های بین‌المللی ارائه نشده است. در واقع، پس از انقلاب اسلامی نخستین مقاله در سال ۱۹۸۸ توسط خانم حریری و آقای داودی فر ارائه شده است. پس از انقلاب اسلامی ۷۶ مقاله از کتابداران ایرانی در مجله‌های بین‌المللی نمایه شده توسط پایگاه نمایه‌های استنادی موجود است.

جدول ۱. تعداد مقاله‌های انگلیسی بین‌المللی بر اساس سال انتشار

سال	تعداد مقاله	سال	تعداد مقاله
۲۰۰۸	۲۹	۱۹۹۳	۱
۲۰۰۷	۱۸	۱۹۹۲	۲
۲۰۰۶	۵	۱۹۸۸	۱
۲۰۰۵	۴	۱۹۸۱	۱
۲۰۰۴	۲	۱۹۸۰	۱
۲۰۰۳	۴	۱۹۷۹	۴
۲۰۰۲	۲	۱۹۷۸	۲
۲۰۰۰	۱	۱۹۷۷	۱
۱۹۹۹	۱	۱۹۷۶	۳
۱۹۹۷	۲	۱۹۷۵	۲
۱۹۹۶	۲	۱۹۷۴	۳
۱۹۹۴	۱	۱۹۷۱	۱
مجموع	۹۳		

جدول ۱ نشان می‌دهد که از سال ۲۰۰۲ به بعد تعداد مقاله‌های منتشر شده توسط کتابداران ایرانی رشد بهتری داشته است. در واقع، ۶۹ درصد مقاله‌های منتشر شده در طی ده سال اخیر توسط نویسندگان جوان منتشر شده‌اند. جدول ۱ همچنین نشان می‌دهد که ۴۹ درصد مقاله‌های منتشر شده در طی دو سال اخیر منتشر شده‌اند. در نتیجه، مقاله‌های منتشر شده برای شناسایی و تأثیرگذاری بر روی آثار آتی و جذب استناد زمان بیش‌تری نیاز دارند. جدول ۱ همچنین نشان می‌دهد که میزان تولیدات علمی انگلیسی زبان حوزه کتابداری ایران طی دو سال اخیر رشد خیلی خوبی داشته است که خود بیانگر توجه کتابداران ایرانی به‌ویژه کتابداران نسل جوان به حضور در صحنه تولید علم جهان است.

میزان انتشارات یک دانشگاه یا یک کشور در رتبه‌بندی علمی آن دانشگاه یا کشور در سطح جهان تأثیر اساسی دارد

در واقع، ۶۹ درصد مقاله‌های منتشر شده در طی ده سال اخیر توسط نویسندگان جوان منتشر شده‌اند و این که ۴۹ درصد مقاله‌های منتشر شده در طی دو سال اخیر منتشر شده‌اند

۲. کتابداران ایرانی بیش‌تر تمایل به نگارش آثار انفرادی دارند.

جدول ۳. مقاله‌های انگلیسی بین‌المللی بر حسب تعداد نویسندگان و همکاری علمی

وضعیت مشارکت	تعداد مقاله	درصد
انفرادی	۴۹	۵۳
گروهی	۴۴	۴۷

جدول ۴ نشان می‌دهد که در مجموع گروه‌های کتابداری دانشگاه‌های تهران، تربیت معلم، شیراز، اهواز، و شاهد به‌ترتیب بیش‌ترین مقاله‌ها را به چاپ رسانده‌اند. در دانشگاه شیراز، ۶ مقاله توسط «اوماپاتی»^{۱۷} استاد پیش از انقلاب این دانشگاه نوشته شده است که یکی از آن‌ها با همکاری خانم خدیجه مهرنوش به رشته تحریر درآمده است. به دیگر سخن، دانشگاه شیراز پس از انقلاب ۸ مقاله به چاپ رسانده است. در دانشگاه تبریز نیز پیش از انقلاب ۶ مقاله توسط سیدجلال‌الدین حیدر (مدرس پاکستانی)

جدول ۲ نشان می‌دهد که بیش‌ترین تولیدات علمی توسط کتابداران مرد به رشته تحریر در آمده است. این در حالی است که کتابداری در ایران بیش‌تر حرفه‌خانم‌ها است و تعداد دانشجویان دختر بیش‌تر از دانشجویان پسر است.

جدول ۲. مقاله‌های انگلیسی بین‌المللی بر اساس جنسیت نویسندگان

جنسیت	تعداد
مرد (مردان)	۵۵
زن (زنان)	۱۶
مشترک (مرد و زن)	۲۲

جدول ۳ نشان می‌دهد که بیش‌ترین تولیدات علمی به‌صورت انفرادی نوشته شده‌اند که این یافته را می‌توان به دو صورت تفسیر کرد:

۱. آثار انفرادی موفق‌تر بوده‌اند و نشان می‌دهد که مقاله‌های برخاسته از کار گروهی مستلزم مسائل خاص خود است.

جدول ۵. مجله‌های منتشر کننده مقاله‌های کتابداران ایرانی

عنوان مجله	تعداد مقاله
Electronic Library, The	۱۷
International Library Review	۹
Scientometrics	۸
Journal of the American Society for Information Science and Technology	۷
Libri	۷
Aslib Proceedings	۶
Online Information Review	۴
Program	۴
International Information & Library Review	۳
IFLA Journal-International Federation of Library Associations	۲
Interlending and Document Supply	۲
Journal of Academic Librarianship	۲
Library Journal	۲
Special Libraries	۲
Unesco Bulletin for Libraries	۲
College & Research Libraries	۱
Information Research	۱
Interdisciplinary Science Reviews	۱
Journal of Government Information	۱
Journal of Library History, Philosophy and Comparative Librarianship	۱
Knowledge Organization	۱
Library Quarterly	۱
Online Magazine	۱
Online & CD-Rom Review	۱
Serials Review	۱
Unesco Journal of Information Science Librarianship & Archives Administration	۱

منتشر شده است. در واقع، دانشگاه تبریز پس از انقلاب هیچ مقاله‌ای در مجله‌های بین‌المللی موجود در نمایه‌های استنادی به چاپ نرسانده است. پروفیسور جان هاروی (مدرس آمریکایی) مقاله‌های زیادی در مورد کتابخانه‌ها و کتابداری ایران به زبان انگلیسی منتشر کرده است که سه مورد آن‌ها به نام دانشگاه متحدین [الزهر] است. داده‌ها نشان می‌دهد که پس از انقلاب اسلامی پنج گروه کتابداری دانشگاه‌های تهران، تربیت معلم، اهواز، شاهد و شیراز بیش‌ترین تعداد مقاله‌ها را در مجله‌های بین‌المللی به چاپ رسانده‌اند.

جدول ۴. فهرست مراکز و گروه‌های کتابداری پُرکار

نام دانشگاه	تعداد مقاله
دانشگاه تهران	۲۰
دانشگاه تربیت معلم	۱۴
دانشگاه شیراز	۱۴
دانشگاه اهواز	۱۰
دانشگاه شاهد	۹
دانشگاه تبریز	۶
دانشگاه آزاد تهران	۵
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران	۴
کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس	۴
دانشگاه متحدین [الزهر]	۳
دانشگاه فردوسی مشهد	۲
مرکز اطلاع‌رسانی جهاد	۲
مرکز خدمات کتابداری	۲
دانشگاه آزاد همدان	۱
دانشگاه اصفهان	۱
دانشگاه الزهرا	۱
دانشگاه علامه طباطبایی	۱
دانشگاه علوم پزشکی ایران	۱
کتابخانه ملی ایران	۱

جدول ۵ مجله‌هایی را نشان می‌دهد که متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران موفق به انتشار مقاله در آن‌ها شده‌اند. به دیگر سخن، مجله‌های زیر راحت‌تر مقاله‌های کتابداران ایرانی را منتشر می‌نمایند.

دانشگاه تبریز پس از انقلاب هیچ مقاله‌ای در مجله‌های بین‌المللی موجود در نمایه‌های استنادی به چاپ نرسانده است

ذکر شده است و موارد خوداستنادی آن‌ها از آمار کنار گذاشته شده است.

جدول ۷. پُر استنادترین مقاله‌های کتابداری

Title of Paper	Author name	Times cited, with out self-citations in Web of Science
Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: A review of literature 1, LIBRI, 46 (3).	Osareh, Farideh (1996).	۱۶
Google Scholar: The new generation of citation indexes. LIBRI 55 (4).	Noruzi, Alireza (2005)	۱۳
Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: A review of literature 2, LIBRI, 46 (4).	Osareh, Farideh (1996).	۱۱

برای بررسی سطح کیفیت مقاله‌های منتشر شده توسط کتابداران ایرانی، میزان استناد به هر مقاله در پایگاه استنادی Web of Science بررسی شد و تعداد استناد به هر مقاله در ضمیمه ۱ نشان داده شده است. قابل ذکر است که خوداستنادی نویسندگان از آماری که در ضمیمه ۱ آمده، کنار گذاشته شده است تا «تاثیر استنادی»^{۱۸} واقعی هر مقاله بر مقاله‌های دیگر مشخص شود. زیرا برخی نویسندگان گرایش بیش‌تری به خوداستنادی دارند.

از آن‌جا که متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران در مجله‌های دیگری غیر از مجله‌هایی که توسط پایگاه استنادی Web of Science نمایه‌سازی می‌شوند نیز مقاله منتشر کرده‌اند، در نتیجه برای کسب اطلاع از پُر استنادترین نویسندگان کتابداری ایران در بخش «جستجوی استنادی»^{۱۹} جستجو شد تا تاثیرگذارترین نویسندگان شناسایی شوند. برای

جدول ۶ فهرست پُرکارترین کتابداران ایرانی و جدول ۷ پُر استنادترین مقاله‌های کتابداری را نشان می‌دهند. در جدول ۶ فقط نام نویسندگانی که حداقل ۳ مقاله به نام ایران به چاپ رسانده‌اند آمده است. جالب توجه است که ۱۱ نویسنده که نام آن‌ها در جدول ۶ آمده است در مجموع ۶۱ درصد کل مقاله‌های منتشر شده را به رشته تحریر درآورده‌اند. در واقع، بر اساس «قانون لوتکا» بیش از نیمی از مقاله‌های کتابداری ایران توسط ۱۱ نفر نوشته شده‌اند. همان‌گونه که قانون لوتکا نشان داده است به‌طور نسبی بین تعداد مقاله‌ها و تعداد نویسندگان، نوعی رابطه معکوس وجود دارد. به‌طوری که تعداد اندکی از نویسندگان، تعداد زیادی از مقاله‌ها را تولید می‌کنند.

جدول ۶. پُرکارترین نویسندگان کتابداری در پایگاه استنادی Web of Science

نام نویسنده	تعداد کل مقاله
گلیانی مقدم، گلنسا	۹
عصاره، فریده	۸
کوشا، کیوان	۸
منصوریان، یزدان	۷
نوروزی، علیرضا	۶
علیمحمدی، داریوش	۵
جمالی، حمید رضا	۴
اسفندیاری مقدم، علیرضا	۳
حزّی، عباس	۳
جوکار، عبدالرسول	۳
ستوده، هاجر	۳

لازم به ذکر است که اساتید و نویسندگان پُرکاری مانند رحمت‌الله فتاحی، محمدرضا داورپناه، مرتضی کوکی، مه‌ری پریرخ و پوری سلطانی که در مقام استاد نگارنده هستند، به دلیل آن‌که مقاله‌های خود را بیش‌تر در مجله‌هایی منتشر کرده‌اند که در پایگاه استنادی Web of Science نمایه نمی‌شوند. در نتیجه، نام آن‌ها در جدول بالا نیامده است. در واقع، بررسی و تحلیل آن مقاله‌ها خارج از چارچوب پژوهش حاضر است.

جدول ۷ پُر استنادترین مقاله‌های کتابداری ایران را نشان می‌دهد. در این جدول مشخصات ۳ مقاله پُر استناد حوزه کتابداری که حداقل بیش از ۱۰ استناد داشته باشند

تعداد خوداستنادی برخی از نویسندگان کمتر از ۱۰ درصد کل استنادهای آنها است اما تعداد خوداستنادی برخی دیگر از آنها بیش از ۶۰ درصد کل استنادهای آنها است

جدول ۸. پُراستنادترین نویسندگان کتابداری ایران در

پایگاه استنادی Web of Science

نام نویسنده	تعداد کل استنادها
عصاره، فریده	۷۷
جمالی، حمید رضا	۷۱
کوشا، کیوان	۶۹
منصوریان، یزدان	۳۵
نوروزی، علیرضا	۳۱
علیمحمدی، داریوش	۱۱
گلپایانی مقدم، گلنسا	۱۰
جوکار، عبدالرسول	۵
فتاحی، رحمت‌الله	۵
حرّی، عباس	۴
ستوده، هاجر	۴
رضایی شریف‌آبادی، سعید	۳

جستجوی تعداد کل استنادهای هر نویسنده نام خانوادگی و حرف اول نام وی به همراه علامت ستاره تایپ شد و بعد مدارک استناد کننده بررسی شد که مبادا نویسنده هم‌نام دیگری در رشته‌های دیگر نیز وجود داشته باشد. تعداد کل استنادها ارائه شده در جدول ۸ شامل تمام استنادهایی است که به آثار یک نویسنده (اعم از خوداستنادی یا دیگر استنادی و اعم از این که وابستگی سازمانی به نام ایران باشد یا خیر) در پایگاه استنادی Web of Science شده است.

جدول ۸ نشان می‌دهد که کدام نویسندگان ایرانی در حوزه کتابداری در سطح بین‌المللی بیش‌تر مورد استناد قرار گرفته‌اند. در واقع، می‌توان گفت که آثار این نویسندگان بیش‌تر بر آثار علمی پس از خود «تأثیر پژوهشی»^{۲۰} داشته‌اند. قابل ذکر است که تعداد استنادها شامل مجموع کل استنادهایی است که به تمام آثار هر نویسنده شده است و خوداستنادهای هر نویسنده را نیز شامل می‌شود. تعداد خوداستنادی برخی از نویسندگان کمتر از ۱۰ درصد کل استنادهای آنها است اما تعداد خوداستنادی برخی دیگر از آنها بیش از ۶۰ درصد کل استنادهای آنها است. بنابراین برخی از نویسندگانی که در ردیف‌های بالای جدول قرار دارند به دلیل خوداستنادی بسیار زیاد در چنین جایگاهی قرار گرفته‌اند، که اگر خوداستنادی آنها کنار گذاشته شود تعداد استناد خالص آنها از سوی سایر پژوهشگران به‌نحو چشم‌گیری کاهش می‌یابد.

در جدول ۸ فهرست پُراستنادترین نویسندگان کتابداری ایران که حداقل ۳ استناد در پایگاه استنادی Web of Science داشته‌اند ذکر شده است.

ضمیمه ۱ نشان می‌دهد که در مجموع تعداد استناد به آثار نوشته شده توسط متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران پایین است. اگر تعداد کل استنادها (بدون محاسبه خوداستنادی‌ها) به مقاله‌های ایرانی در حوزه کتابداری موجود در نمایه استنادی Web of Science یعنی ۱۱۶، بر تعداد

۳. بسنده کردن انتشار مقاله در مجله‌های داخلی؛
 ۴. گسترش فرهنگ ترجمه و توجه بیش از حد به ترجمه مقاله‌های خارجی؛
 ۵. اکتفا کردن به ترجمه یا تألیف کتاب به زبان پارسی؛
 ۶. انتشار مقاله انگلیسی در مجله‌هایی که توسط نمایه‌های استنادی نمایه‌سازی نمی‌شوند؛
 ۷. ضعف دانش زبان انگلیسی در میان متخصصان کتابداری ایران به ویژه در سطوح تحصیلات تکمیلی؛ و
 ۸. فعالیت بیش از حد اعضای هیئت علمی و متخصصان کتابداری در بخش آموزش.

نتیجه‌گیری

یکی از عوامل اصلی پیشرفت هر کشوری میزان تولید و تاثیر انتشارات علمی آن کشور است (عصاره، ۱۳۷۷، ص. ۴۳). امروزه تعداد مقاله‌ها و مجله‌های علمی منتشر شده در یک کشور به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی توسعه‌یافتگی و اعتبار علمی آن کشور در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود. مجله‌های علمی یکی از ابزارهای مهم شکوفایی صنعت و فناوری محسوب می‌شوند. زیرا از یک‌سو، میان مجامع علمی و پژوهشگران ارتباط برقرار می‌نمایند و از سوی دیگر، علم را از بخش‌های دانشگاهی و پژوهشی به حوزه صنعت و تولید انتقال می‌دهند. در واقع، مجله‌های علمی رابط بین دانشگاه و صنعت هستند. بدیهی است که مقاله‌های علمی که منبع عمده اطلاعات علمی محسوب می‌شوند در میان سایر آثار علمی از منزلت خاصی برخوردار هستند. آنچه که باید به عنوان یک عامل مهم مدنظر قرار گیرد این است که مجله‌های نمایه شده در نمایه استنادی Web of Science به دلیل رعایت استانداردهای علمی و اصول نشر بین‌المللی، از کیفیت علمی بالایی برخوردار هستند و لذا نمایه شدن مجله‌ها می‌تواند به عنوان یک عامل مهم و دقیق در ارزیابی مجله‌ها و مقاله‌ها مدنظر قرار گیرد.

با توجه به این که مجله‌های فهرست شده در نمایه‌های استنادی و مقاله‌های چاپ شده در این مجله‌ها، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تعیین میزان تولید علم در سطح جهان محسوب می‌شود؛ لذا ضروری است که اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها، پژوهشگران، دانشجویان و فرهیختگان در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران به عنوان تولیدکنندگان آثار علمی و همچنین دست‌اندرکاران مجله‌های کشور این مهم را مدنظر قرار داده و تلاش‌های خود را برای ارتقای سطح تولید علم در حوزه کتابداری دو چندان نمایند. بدیهی است

کل مقاله‌های ایرانی این حوزه یعنی ۹۳ تقسیم شود، حاصل این تقسیم برابر با ۱/۲۵ است که در واقع نسبت استنادها به مقاله‌های ایرانی در حوزه کتابداری در نمایه‌های استنادی است. البته بایستی به این نکته اشاره کرد که نزدیک به ۵۰ درصد مقاله‌های کتابداران ایرانی در سه سال اخیر منتشر شده‌اند، بنابراین، برای جذب استناد کافی و جلب توجه پژوهشگران نیاز به زمان بیشتری دارند.

بحث

برخی از مقاله‌ها ممکن است به دلیل زبان مقاله مورد استناد قرار نگیرند که هیچ ربطی به کیفیت مقاله ندارد (حزری، ۱۳۷۲، ص. ۳۰۰). قابل توجه است که کم‌تر نویسنده‌ای به منبعی به یک زبان ناآشنا مراجعه می‌کند، مگر این که بر آن زبان تسلط کافی داشته باشد. به همین دلیل است که پژوهشگران کشورهای غربی قادر به خواندن آثار ایرانی نیستند؛ زیرا با الفبای زبان پارسی آشنایی ندارند.

مسلم است که آثار انگلیسی زبان نسبت به سایر زبان‌ها شانس بیشتری برای بازیابی و مطالعه شدن دارند و در نتیجه از «ضریب تأثیر»^(۳) بالاتری برخوردارند؛ زیرا زبان انگلیسی زبان غالب بین‌المللی است و از طرف دیگر، تولید علم بیش‌تر تحت کنترل کشورهای انگلیسی زبان از جمله آمریکا، انگلستان، کانادا، و استرالیا است. بنابراین، زبان یکی از عوامل مهم در جذب استناد و اعتبار برای مقاله است. کما این که در نمایه‌های استنادی تهیه شده به وسیله مؤسسه تامسون علمی در آمریکا، مجله‌های اندکی از ایران، عربستان سعودی و ترکیه وجود دارد و آن هم به این دلیل است که به زبان انگلیسی هستند، در حالی که کشور هندوستان بیش از ۵۰ مجله نمایه شده در نمایه‌های استنادی دارد (نوروزی، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۶). علی‌رغم این که سطح دانش ملی ایران در حوزه‌های علوم انسانی و هنر به زبان پارسی از وضعیت خوبی برخوردار است، اما به دلیل عدم انتشار و اشاعه آثار به زبان انگلیسی، تفکر و اندیشه دانشمندان ایرانی در این حوزه‌ها به عرصه بین‌المللی راه پیدا نمی‌کند.

کشف دلایل پایین بودن سطح انتشارات علمی بین‌المللی ایران در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیازمند یک پژوهش عمیق است. با این حال، این مسأله ممکن است تا حدودی ناشی از دلایل زیر باشد:

۱. نهادینه نبودن پژوهش در کشور؛
۲. عدم تخصیص بودجه پژوهشی کافی به گروه‌های آموزشی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی؛

نزدیک به ۵۰ درصد مقاله‌های کتابداران ایرانی در سه سال اخیر منتشر شده‌اند، بنابراین، برای جذب استناد کافی و جلب توجه پژوهشگران نیاز به زمان بیشتری دارند

که توجه به این امر می‌تواند رتبه علمی کشور را در سطح جهان ارتقا بخشیده و به فرهنگ‌سازی نگارش علمی یافته‌ها و نتایج پژوهشی در جامعه بیانجامد.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های دیگری در مورد دلایل پایین بودن میزان مقاله‌های بین‌المللی کتابداری ایران، نقش زبان انگلیسی در بالا بردن میزان تولید اطلاعات علمی کشور، نقش سهولت دسترسی به اطلاعات بین‌المللی در تولید اطلاعات جدید و نقش فرهنگ ترجمه آثار غربی در کاهش تالیف آثار علمی، انجام شود.

پی‌نوشت‌ها:

1. Nouruzi@gmail.com
2. Library Journal
3. Bibliometrics
4. Thomson Scientific
5. Institute for Scientific Information (ISI)
6. Eugene Garfield
7. International Language of Science
8. May
9. Bias
10. Science Citation Index (SCI)
11. Van Leeuwen
12. Del Barrio
13. Dorn
14. Geomorphology
15. Shanghai Jiao Tong University
16. Scientific collaboration
17. Umapathy
18. Citation Impact
19. Cited Reference Search
20. Research Impact (RI)
21. Impact Factor (IF)

مآخذ:

1. حرّی، عباس (۱۳۷۲). مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی: "تحلیل استنادی". تهران: هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ص ۲۹۲-۳۰۴.

۲. صالحی، کیوان و نوروزی، علیرضا (۱۳۸۵). جایگاه علمی ایران در جهان و ضریب تأثیرگذاری مجله‌های بین‌المللی ایران. اطلاع‌شناسی، سال سوم، شماره ۳-۴ (پیاپی ۱۲)، بهار و تابستان، ص. ۱۶۹-۱۸۰.

۳. عصاره، فریده (۱۳۷۶). کتابسنجی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره سوم، سال چهارم (پائیز و زمستان)، ص ۶۳-۷۴.

۴. عصاره، فریده (۱۳۷۷). تحلیل استنادی. فصلنامه کتاب، دوره نهم، شماره سوم و چهارم (پاییز و زمستان)، ص ۳۴-۴۸.
۵. نوروزی، علیرضا (۱۳۸۴). ضریب تأثیرگذاری وب و سنجش آن در برخی وب‌سایت‌های دانشگاهی ایران. مطالعات تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی. ویژه‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، دوره پنجم، شماره دوم، بهار، ص ۱۰۵-۱۱۹.

References:

6. Del Barrio, V. (1996). Crucial issues in the field of clinical and community psychology. International Association of Applied Psychology, IAAP Newsletter, 8 (1), April. Available at: <http://www.iaapsy.org/victoria.htm>
7. Dorn, R.I. (2002). Analysis of geomorphology citations in the last quarter of the 20th century. Earth Surface Processes and Landforms, 27, pp. 667-672.
8. Garfield, E. (1976). English - An international language for science. The Information Scientist, December 26, pp.19-20. Available at: <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/V1p019y196273-.pdf>
9. May, R.M. (1997). The scientific wealth of nations. Science, 275 (February 7), pp. 793-796.
10. Shanghai Jiao Tong University (2008). Academic Ranking of World Universities. Available at: <http://www.arwu.org>
11. Van Leeuwen, T.N., Moed, H.F., Tijssen, R.J.W., Visser, M.S. van Raan, A.F.J. (2001). Language biases in the coverage of the Science Citation Index and its consequences for international comparisons of national research performance. Scientometrics, 51(1), pp. 335-346.

امروزه تعداد مقاله‌ها و مجله‌های علمی منتشر شده در یک کشور به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی توسعه یافتگی و اعتبار علمی آن کشور در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود